

Francisco de Aldana

Francesc d'Aldana: de valencià a extremeny per obra i gràcia de la censura d'Estat

Autor: Jordi Bilbeny

Data de publicació: 30-01-2018

Es pot ser valencià i extremeny alhora? Aquest és el cas del poeta del Renaixement català Francesc d'Aldana, que ara en Jordi Bilbeny ressitua en el seu context nacional del qual ha estat, durant segles, esborrat: el de la València del segle XVI.

Quan En Gaspar Gil i Polo publicava al 1564 la Primera Parte de Diana Enamorada, al llibre tercer hi incloïa un llarguíssim «Canto de Túria», dedicat a recordar i lloar els poetes més famosos del regne de València. I, en un moment del poema es dedica a glossar En Francesc d'Aldana de la següent tenor:

«Por fin deste apazible y dulce canto
y extremo fin de general destreza
os doy aquel, con quien estraño espanto
al mundo ha de causar naturaleza:
nunca podrá alabarse un valor tanto,
tan rara habilidad, gracia, nobleza,
bondad, disposicion, sabiduria,
fe, discrecion, modedestia, y valentia.

Este es Aldana el unico monarca,
que junto ordena versos y soldados,
que en quanto el ancho mar cine y abarca,
con gran razon los hombres señalados
en gran duda pondran si el es Petrarca,
o si Petrarcha es el, maravillados

de ver que donde reina el fiero Marte,
tenga el facundo Apolo tanta parte»[[1]].

És evident que, per la referència al nom i a les seves gestes militars, no es pot tractar de ningú més llevat del capità Francesc d'Aldana, a qui un contemporani i compatrici seu, com En Gil Polo, elogia desmesuradament. Segons En Rafael Ramos, «des de fa segles, els estudiosos de la literatura han cregut veure en aquests versos una al·lusió al gran poeta Francesc d'Aldana “el diví”»[[2]]. I si ho feien, per alguna raó de pes seria. Així mateix, 69 anys més tard, al 1633, el torna a esmentar també En Vicent Mariner en un seu poema en llatí referit als grans poetes valencians[[3]]. I al 1737 encara en parla En Gregori Mayans a la Vida de Miguel de Cervantes[[4]], ja fent-lo germà del també poeta Cosme d'Aldana, que, per raó de la mort d'aquell, n'editarà la poesia[[5]]. Ho remarca En Ximeno: «La notícia dels Escrits d'aquest famós Valencià hauria faltat del tot, si no hagués estat pel seu germà Cosme d'Aldana, Gentilhome de sa Majestat, que celebrà la seva gloriosa mort en Octaves Rimes, i donà a l'estampa totes les poesies del seu germà que pogué recollir»[[6]].

De la portada de la primera edició de Milà del 1589 se'n dedueix que hi va haver, pel cap baix, una edició anterior desapareguda, car se'ns diu explícitament que les poesies del llibre són «agora puestas nuevamente en luz»[[7]]. De les que hi havia posades antigament en llum no en sabem ni les morques. Cosa que, a la vista de tot el que ja coneixem de la censura, amb tants d'altres exemples semblants, permet conjecturar que tal vegada també es podrien haver escrit en català i, posteriorment, haver-se traduït al castellà, raó per la qual desapareixerien diligentment, com quasi la totalitat de la resta de la seva obra. És clar que, a manca d'altres evidències directes, ho deixaré –com deia– en conjectura. Talment ens ho relata En Rodríguez-Moñino, «les obres d'En Francesc d'Aldana sofriren les conseqüències de la seva vida aventurada. Així, es perderen a la seva mort, i tan sols se'n conserven els esborranys i fragments que posseïa el seu germà Cosme. Aquest tingué el propòsit d'imprimir totes les obres, i amb aquest fi les dividí en prosa i vers. No arribà a posar en pràctica la seva idea respecte a la prosa, que ha desaparegut totalment»[[8]]. No deixa de ser curiós que, precisament, les seves obres –o, més ben dit: una part prou substancial, amb tota la seva prosa– desapareguessin després de la seva mort. Oimés si sabem que, com una gran part dels autors catalans del moment, ell, també, per la raó que fos, no va voler publicar la seva poesia en vida. Ho palesa assenyadament En José Lara, citant uns mots d'En Cosme, germà seu, de la dedicatòria de l'edició milanesa, que no he pogut consultar: «“De muy contrario parecer siempre fue” a publicar la seva poesia»[[9]]. Per tant, som davant d'un nou cas d'un autor que es resisteix a publicar l'obra en vida i que només, un cop mort, s'edita, mentre la resta de la seva producció desapareix per art d'encantament. Un fet ja recurrent que no ens pot deixar amb el dit al nas o mirant-nos embadalits i fixament els peus.

Conformement, En Servent (o Cervantes) al Quixot, en aquell famós passatge de l'escrutini de llibres, en parlar de Las lágrimas de Angélica, ens innova: «Lloraras yo, dixo el cura, en oyendo el nombre, si tal libro huviera mandado quemar, porque su autor fue uno de los famosos Poetas del mundo, no solo de España, y fue felicissimo en la traduccion de algunas fabulas de Ovidio»[[10]]. Per l'Ignacio García, «a cap lector de l'època no estranyaria tampoc que En Francesc d'Aldana pogués estar ocupat en la tasca de traduir les “Epístoles d'Ovidi” en vers solt»[[11]]. Atent, doncs, a l'afirmació d'En Servent, En Mayans, que coneix que En Cosme d'Aldana reportava que, entre les obres perdudes del seu germà Francesc, hi havia la traducció en vers de Les Epístoles d'Ovidi, i que «compongué una Obra De Angelica, i Medoro, d'innombrables Octaves: i si bé no s'imprimiren, perquè no es trobaren; per aquestes dues Obres venim en coneixement que En Cervantes parlà d'En Francesc d'Aldana»[[12]], encara que el censor del text serventí atribuís l'Angélica a En Luís Barahona de Soto.

Tentint aquesta i d'altra informació a mà, En Vicent Ximeno, ja al 1747, l'inclou dins del primer volum dels seus Escritores del Reyno de Valencia, i ens en diu que va ser un «nobilíssim Cavaller Valencià, de qui fan memòria particular molts Autors, però més al meu favor En Vicent Mariner i En Gregori Mayans, car ambdós l'afirmen Valencià. En Nicolás Antonio fa honorífic record d'aquest Cavaller i dels seus Escrits i en silència la Pàtria, i per aquesta causa l'ometé el P. Rodríguez. Però a més de dir-ho clarament aquells dos Autors, és constant, que aquest llinatge d'Aldana fou Il·lustre a València, i que entre les persones d'autoritat, i valor, que hi havia a l'Exèrcit que es formà en aquesta Ciutat contra els Moros de la Serra d'Espadà, fou un d'ells Joan Aldana, Mestre de Camp General, ben conegut pels seus serveis, i per haver estat el primer que es trobà en la presó del Rei Francesc de França a la Batalla de Pavia, com ho afirma En Dormer»[[13]].

Amb tot, i a despit dels nombrosíssims estudiosos, contemporanis seus com En Gil Polo, o poc posteriors com En Vicent Mariner, i malgrat els erudits del segle XVIII, com En Ximeno i En Mayans, que ens donen fe i constància plena de la seva valencianitat; i no obstant que ell mateix manifesta pertànyer a la mateixa nissaga dels Aldana que han servit tan meritòriament al rei Felip, com els Aldana de València i de Tortosa que esmentava En Ximeno (i dels quals parla actualment l'Enric Querol[[14]]); malgrat també que ell mateix recordi que es troba al servei d'En Lluís de Requesens, Governador General dels Països Baixos[[15]], i baldament els seus poemes estiguin farcits de catalanismes, avui dia la

quasi totalitat dels filòlegs espanyols i dels seus biògrafs, entre ells l'Elías L. Rivers –potser el més important–, el fan extremeny. Segons aquest estudiós, l'Aldana «era tan castissament espanyol com qualsevol dels seus avantpassats extremerys»[[16]]. O com ens ho adverteix l'Antonio del Solar: «Es just consignar que els escriptors regionals l'han tingut sempre per extremeny»[[17]]. Extremeny, sí. Amb una especialíssima particularitat: nascut a València! A València de Alcántara, però[[18]], per bé que reconeix que ni en té cap prova genealògica i ni li cal[[19]]. No és estrany, doncs, que En Rivers no s'ho empassi i opti, altrament, per creure que va arribar al món «a Nàpols»[[20]] al si d'una família «que havia ocupat càrrecs civils i militars importants tant a Nàpols com a Sicília, i diversos membres de la família foren també cavallers de Malta»[[21]], com apunta En Lara. Una família, tanmateix, que no té res a veure amb cap nissaga castellana. «És significatiu que el poeta esmenti aquesta branca i no pas l'extremeny», rebla aquest erudit. Exacte: és molt significatiu. ¿No sabia l'Aldana quina era la seva família? És clar que ho sabia. Però el seu desdoblament i la seva reubicació geogràfica, amb el canvi de nacionalitat que aquest fet ha comportat i comporta, ha dut els especialistes a desmerèixer-ne qualsevol rastre de catalanitat, per més directa i personal que sigui, i fer-lo castellà a ultrança. Amb tot, el silenci del món erudit català continua impertorbable, tot i que mirar enrere avui dia no convertiria ningú en estàtua de sal. Només En Manel Capdevila, saltant per sobre segles de censura i tergiversacions, en una ressenya de la seva biografia, li ha restituit, a l'actualitat, la naturalesa política catalana[22].

Jordi Bilbeny

Notes bibliogràfiques:

[1] GASPARD GIL POLO, «Canto de Turia», Primera Parte de Diana Enamorada. Cinco Libros que prossiguen los siete de la Diana de Jorge de Monte Mayor; en casa de Ioan Mey, València, 1564, foli 91 [recte].

[2] RAFAEL RAMOS, «De Francisco a Marco Antonio Aldana pasando por Gaspar Gil Polo»; Bulletin Hispanique, 114-1 (2012), p. 347.

[3] Vg. VICENT MARINER, «In priscos et celebres valentini Regni Poetas qui aliqua operum floruerunt præstantia, tum Latino carmine, tum etiam & vulgari»; Opera Omnia, Poetica et Oratoria in IX libros divisa; Apud Ludovicum Pillhet, Turnonum, M.DC.XXXIII, foli 529.

[4] GREGORIO MAYÁNS I SISCÁR, Vida de Miguel de Cervantes Saavedra; Briga-Real, MDCCXXXVII, p. 131.

[5] Vg. Primera Parte de las Obras, que Hasta Agora se han podido hallar del Capitan Francisco de Aldana, Alcayde de San Sebastian, el qual murio peleando en la jornada de Africa. Agora nuevamente puestas en luz por su hermano Cosme de Aldana, Gentilhombre del Rey Don Phelippe nuestro Señor; Pablo Gotardo Poncio, Milà, [1589], portada.

[6] VICENTE XIMENO, Escritores del Reyno de Valencia, Chronológicamente Ordenados desde el año MCCXXXVIII de la Christiana Conquista de la misma Ciudad, hasta el de MDCCXLVII; Oficina de Joseph Estevan Dolz, València, M.DCC.XLVII, tom I, p. 171-172.

[7] Ídem.

[8] A[NTONIO] RODRÍGUEZ-MOÑINO, «Noticia preliminar», Epistolario Poético Completo, de Francisco de Aldana; Diputación Provincial de Badajoz – Institución de Servicios Culturales, Madrid, 1946, p. 14.

[9] JOSÉ LARA GARRIDO, «Introducción», Poesías castellanas completas, de Francisco de Aldana; edición de José Lara Garrido, Letras Hispánicas-223, Ediciones Cátedra, S.A.; 2a edición, Madrid, 1997, p. 109.

[10] MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA, El Ingenioso Hidalgo Don Quixote de la Mancha; Juan de la Cuesta, Madrid, 1605, Capítulo 6, folios 22 [recte] – 22 [vers].

[11] IGNACIO GARCÍA AGUILAR, «Peripetias editoriales de la poesía de Aldana», Edición y literatura en España (siglos XVI y XVII); edición de Anne Cayuela, Prensas Universitarias de Zaragoza, Saragossa, 2012, p. 175.

[12] G. MAYÁNS I SISCÁR, ob. cit., p. 131-132.

[13] V. XIMENO, ob. cit., tom I, p. 171.

[14] Vg. ENRIC QUEROL COLL, «Els Aldana, tortosins del segle XVI arribats a València: de les armes a les lletres»; Pedralbes, 27 (2007), p. 199-218.

[15] Cf. CARLOS RUIZ SILVA, Estudios sobre Francisco de Aldana; Universidad de Valladolid, Valladolid, 1981, p. 19.

[16] Vg. ELÍAS L. RIVERS, «Introducción», Poesías, de Francisco de Aldana; edición, introducción y notas de Elías L. Rivers, Clásicos Castellanos-143, Espasa-Calpe, S.A.; Madrid, 1966, p. XLI.

[17] ANTONIO DEL SOLAR Y TABOADA, Hijos Ilustres de la Villa de Alcántara; Tip. La Minerva Extremeña; Badajoz, MCMXXVI, p. 19.

[18] Ídem.

[19] Ídem, p. 19-20.

[20] E. L. RIVERS, ob. cit., p. XLI.

[21] Cf. F. DE ALDANA, Poesías castellanas completas; edició de J. Lara Garrido, ob. cit., nota 169-177, p. 216.

[22] <http://www.histo.cat/sabies/Francesc-Aldana>. MANEL CAPDEVILA, «Francesc Aldana», La vaca cega.